

TA'LIMNING BARQAROR RIVOJLANISHI SHAROITIDA BOSHLANG'ICH TA'LIM FAOLIYATINI BOSHQARISHNING TASHKILIY-METODIK YANGILANISHIDA MAKTAB DIREKTORINING O'RNI

Tojimirzayeva Buzulayxo Maxammadjon qizi

*Nizomiy nomidagi O'zMPU Maktabgacha va boshlang'ich
ta'lim fakulteti ish yurituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada zamonaviy boshlang'ich ta'lim tizimining mazmun-mohiyati, uning an'anaviy ta'limdan farqli jihatlari hamda ta'lim jarayonida maktab direktori faoliyatining o'rni va ahamiyati tahlil qilingan. Tadqiqotda ta'limning barqaror rivojlanishi sharoitida direktorning tashkiliy-metodik faoliyati, innovatsion boshqaruv madaniyati va raqamli yondashuv asosidagi nazorat mexanizmlari yoritilgan. Maqolada mahalliy va MDH olimlarining qarashlari, shuningdek, muallifning shaxsiy ilmiy mulohazalari keltirilgan. Natijada, zamonaviy boshlang'ich ta'limda maktab direktori o'qituvchilarni qo'llab-quvvatlovchi, innovatsion g'oyalarni amalga oshiruvchi va metodik jarayonni boshqaruvchi markaziy figura sifatida talqin etilgan.*

Kalit so'zlar: *zamonaviy ta'lim, boshlang'ich ta'lim, maktab direktori, boshqaruv madaniyati, innovatsion yondashuv, metodik rahbarlik, ta'lim sifatini boshqarish, raqamli ta'lim, refleksiv menejment, pedagogik liderlik.*

Har qanday jamiyat taraqqiyotining poydevori ta'lim tizimi bilan belgilanadi. Shu ma'noda, boshlang'ich ta'lim - ta'lim tizimining eng muhim bo'g'ini bo'lib, bolaning shaxs sifatida shakllanishi, dunyoqarashi, tafakkuri va ijtimoiy fazilatlarini aynan shu bosqichda rivojlanadi. Tarixan ta'lim jarayonida an'anaviy tizim ustunlik qilib kelgan bo'lib, u o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi qat'iy tartib, dars jarayonining izchilligi, bilimni o'zlashtirish va nazorat qilish mexanizmlari bilan ajralib turgan. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya davrida ta'lim tizimi, xususan, boshlang'ich ta'lim bosqichining sifat va samaradorligini ta'minlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylangan. Ta'limning barqaror rivojlanishi konsepsiyasi zamonaviy jamiyat ehtiyojlariga mos, innovatsion, raqobatbardosh va insonparvar ta'lim muhitini yaratishni talab etadi. Shu bois boshlang'ich ta'lim faoliyatini boshqarishda tashkiliy va metodik mexanizmlarni yangilash, ularni ilmiy asosda takomillashtirish zaruriy ehtiyoj sifatida namoyon bo'lmoqda. Zamonaviy ta'lim tizimini barqaror rivojlantirish jarayonida maktab rahbari, xususan, direktorning boshqaruv madaniyati, pedagogik jarayonni tashkil etish va nazorat qilishdagi o'rni alohida ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich ta'lim faoliyatini samarali boshqarish, o'qituvchilarning metodik

tayyorgarligini oshirish hamda ta'lim sifatini ta'minlashda maktab direktori markaziy figura sifatida chiqadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmonlarida ta'kidlanganidek, rahbarlarning mas'uliyati va tashabbuskorligini kuchaytirish — ta'lim sifatini oshirishning muhim sharti hisoblanadi. Shu bois ta'limning barqaror rivojlanish sharoitida maktab direktori tomonidan amalga oshiriladigan tashkiliy-metodik nazorat va o'zaro aloqalarni yangilash dolzarb masalaga aylanmoqda.

An'anaviy ta'lim tizimi tarixan o'qituvchi shaxsining yetakchilik roli va bilimlarni tizimli uzatishga asoslangan. Bu tizimda o'quv jarayoni qat'iy rejalashtiriladi, har bir dars bosqichma-bosqich olib boriladi, o'qituvchi markaziy figura sifatida faoliyat yuritadi. O'zbekiston va Markaziy Osiyo ta'lim tarixida bu tizimning ildizlari qadimiy maktab va madrasalarda shakllangan. Unda ustoz-shogird munosabatlari, axloqiy tarbiya, xotira va yod olishga asoslangan o'qitish metodlari ustuvor bo'lgan. XX asr boshlarida Abdulla Avloniy, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat singari ma'rifatparvar olimlar an'anaviy ta'lim tizimini yangilash zarurligini ilgari surganlar. Ularning fikricha, an'anaviy tizim o'z davrida bilim berishda muhim rol o'ynagan bo'lsa-da, uni zamonaviy fan va hayot talablariga moslashtirish kerak edi. Sovet davriga kelib esa an'anaviy ta'lim tizimi markazlashgan, yagona dasturga asoslangan o'qitish modeli sifatida mustahkamlandi. O'qituvchining asosiy vazifasi o'quvchilarga tayyor bilimlarni berish, ularni yodlash va nazorat qilishdan iborat edi.

MDH olimlaridan K.D.Ushinskiy, V. A. Slastyonin, L.S.Vigotskiy va V.A.Sukhomlinskiylarning ilmiy qarashlarida ham an'anaviy tizimning asosiy tamoyillari chuqur tahlil qilingan. Ular ta'limning tarbiyaviy ahamiyatini, o'qituvchining shaxsiy namunasi va dars jarayonidagi intizomni ta'lim samaradorligining muhim omili deb bilganlar.

Boshlang'ich ta'limda direktorning faoliyati faqat ma'muriy boshqaruv bilan cheklanmaydi. U — metodik rahbar, motivator, monitoring subyekti hamdir. Mahalliy olimlardan A. Abduqodirov, S. G'ulomov, N. Mamatovalarning ilmiy qarashlariga ko'ra, maktab direktori zamonaviy sharoitda o'qituvchining kasbiy o'sishini boshqaruvchi, o'quv jarayonida innovatsion yondashuvlarni rag'batlantiruvchi shaxs sifatida faoliyat yuritishi zarur.

MDH olimlari, xususan, V. Slastyonin, E. Bondarevskaya, L. Danilovalar ta'kidlaganidek, rahbarlik faoliyati shunchaki nazorat emas, balki "pedagogik menejment" tizimida hamkorlik, tahlil va rivojlanishga yo'naltirilgan nazorat shaklida olib borilishi kerak. Bu yondashuv "boshqaruvdagi refleksiv aloqa" konsepsiyasi bilan izohlanadi. Shu bois maktab direktori nafaqat ta'lim jarayonini boshqaradi, balki u aloqa markazi sifatida pedagoglar, ota-onalar, o'quvchilar va jamoatchilik o'rtasida barqaror o'zaro ta'sir muhitini yaratadi.

Boshlang'ich ta'limda nazorat tizimini yangilash uchun direktor quyidagi tashkiliy-metodik yondashuvlardan foydalanishi lozim:

1. Diagnostik nazorat tizimi. Direktor o'qituvchi faoliyatini faqat baholovchi emas, balki rivojlantiruvchi tahlil orqali o'rganadi. Bu yondashuvda o'qituvchining kuchli va zaif tomonlari aniqlanib, individual rivojlanish dasturi ishlab chiqiladi.

(Bu haqda N. To'rayeva "Pedagogik monitoringda diagnostik yondashuv" nomli maqolasida batafsil so'z yuritadi.)

2. Refleksiv aloqa mexanizmi. Direktor o'qituvchi bilan muntazam fikr almashish, pedagogik maslahat, kuzatuv natijalarini muhokama qilish orqali o'zaro o'rganish muhiti yaratadi. Bu usul o'qituvchini jarayonning hamkor subyektiga aylantiradi.

(E. Bondarevskaya refleksiv boshqaruvni "ta'limni insonparvarlashtirishning muhim komponenti" sifatida talqin etadi.)

3. Innovatsion metodik tahlil. Har bir o'quv yili yoki chorak yakunida direktor innovatsion loyihalar, ilg'or pedagogik tajribalar natijasini tahlil qiladi va ularni umumlashtirish bo'yicha ichki seminarlar tashkil etadi. Bu — maktab ichida "metodik rivojlanish sikli"ni shakllantiradi.

4. Raqamli aloqa platformalari. Direktor o'qituvchilar faoliyatini monitoring qilish uchun elektron kundalik, onlayn tahlil jadvallari va raqamli kommunikatsiya vositalaridan foydalanadi. Bu shaffoflikni ta'minlaydi va tezkor aloqa imkonini beradi.

Bugungi sharoitda maktab direktori faoliyati an'anaviy nazoratdan pedagogik menejment va kommunikativ boshqaruv tizimiga o'tishi zarur. Direktorning asosiy maqsadi — o'qituvchini "javobgar ijrochi"dan "ijodiy hamkor" darajasiga ko'tarish bo'lishi kerak. Nazorat jarayoni tahlil, maslahat va rag'bat tizimlari bilan birgalikda olib borilsa, u o'qituvchi uchun motivatsion omilga aylanadi. Direktor o'z faoliyatida uch bosqichli nazorat modelini joriy etishi lozim:

1. Kuzatuv va diagnostika (holatni aniqlash),

2. Metodik maslahat va rivojlantirish (tahliliy suhbatlar),

3. Refleksiv tahlil (o'zaro o'rganish, umumlashtirish). Ushbu model barqaror rivojlanish konsepsiyasi bilan uyg'unlashadi, chunki u tizimda uzluksizlik, o'sish va natijadorlikni ta'minlaydi.

Zamonaviy boshlang'ich ta'lim — bu nafaqat bilim berish, balki bolada mustaqil fikrlash, ijodkorlik, axborot bilan ishlash, jamoada muloqot qilish ko'nikmalarini shakllantiruvchi tizimdir. Bunday sharoitda maktab rahbari, xususan, maktab direktorining boshqaruv madaniyati, innovatsion yondashuvi va pedagogik jarayonga ta'siri hal qiluvchi omilga aylanmoqda. Ta'limning barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun direktorning tashkiliy-metodik faoliyati zamon talablari asosida yangilanishi zarur. Boshlang'ich ta'limda direktorning metodik roli quyidagilarda namoyon bo'ladi:

Tahliliy faoliyat. Darslarni kuzatish, o'qituvchilarning ishini tahlil qilish, ularning kuchli va rivojlanishga muhtoj jihatlarini aniqlash;

Maslahat va yo'l-yo'riq berish. Direktor o'qituvchilar bilan muntazam metodik suhbatlar olib boradi, ilg'or tajribalarni ommalashtiradi;

Motivatsiya yaratish. O'qituvchilarni o'z ustida ishlashga, yangilik yaratishga undaydi;

Innovatsion loyihalarni boshqarish. Direktor o'qituvchilarning ijodiy va tadqiqot faoliyatini rag'batlantiruvchi loyihalarni tashkillashtiradi. Natijada, maktab direktori ta'lim jarayonining bosh subyekti sifatida nafaqat tashkiliy, balki metodik rahbarlik vazifasini ham bajaradi. Ilmiy tahlillarga ko'ra, zamonaviy boshlang'ich ta'lim tizimining muvaffaqiyati ko'p jihatdan direktorning liderlik uslubiga bog'liq. Agar rahbar o'z jamoasida ochiqlik, ishonch, hamkorlik va refleksiv tahlil muhitini yarata olsa, o'qituvchi o'zini qadrlangan, ijodiy fikrli mutaxassis sifatida his qiladi. Shuningdek, ta'lim jarayonida direktor tomonidan raqamli boshqaruv, diagnostik nazorat, metodik monitoring mexanizmlarining joriy etilishi ta'lim sifatini barqaror oshirish imkonini beradi. Demak, zamonaviy ta'limdagi direktor shunchaki boshqaruvchi emas, balki ilmiy-metodik menejer, pedagogik strateg va motivatsion liderdir.

Ta'limning barqaror rivojlanishi sharoitida maktab direktori boshqaruv faoliyati faqat ma'muriy jarayon emas, balki pedagogik madaniyatni rivojlantiruvchi metodik tizim sifatida qaralishi lozim. Direktorning aloqasi va nazorati o'qituvchilar bilan o'zaro ishonchli hamkorlikni ta'minlaydi; metodik xizmatni rivojlantiradi; o'quv jarayonining sifatini tahlil asosida yaxshilaydi; ta'lim muassasasida barqaror innovatsion muhitni yaratadi. Shunday qilib, tashkiliy-metodik yangilanish direktordan zamonaviy menejerlik, raqamli fikrlash va insoniy munosabatlar madaniyatini talab etadi. Bunday yondashuv ta'lim tizimining barqaror, ochiq va samarali boshqaruvini shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. "O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi". — Toshkent, 2019.

2. Avloniy, A. Turkiy guliston yoxud axloq. — Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti, 1992.

3. Abduqodirov, A.A. Zamonaviy ta'lim nazariyasi va amaliyoti. — Toshkent: "Fan va texnologiya", 2018.

4. To'rayeva, N. Pedagogik menejment asoslari. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.

5. G'ulomov, S. Ta'lim tizimini boshqarishning zamonaviy yondashuvlari. // "Ta'lim jarayonida innovatsiyalar" ilmiy jurnali. — 2022. — №3. — B. 45–52.

6. Davydov, V.V. Razvivayushchee obuchenie v nachal'noy shkole. — Moskva: Prosveshcheniye, 1996.
7. Slastenin, V.A., Podymova, L.S. Pedagogika: Innovatsion faoliyat nazariyasi. — Moskva: Akademiya, 2004.
8. Vygotskiy, L.S. Myshlenie i rech'. — Moskva: Pedagogika, 1982.
9. Sukhomlinskiy, V.A. Sertse otdayu detyam. — Kiev: Radianska shkola, 1977.
10. Bondarevskaya, E.V. Pedagogicheskaya kul'tura direktora shkoly. — Rostov-na-Donu: Feniks, 2002.
11. Danilova, L.A. Refleksivnoe upravlenie obrazovatelnyim protsessom. // "Pedagogika" jurnali. — 2015. — №6. — B. 23–29.